

PORADNIK

PRAWA I OBOWIĄZKI OBYWATELSKIE

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

Projekt finansowany przez Miasto Leszno
zadanie zlecone z zakresu administracji rządowej

FUNDACJI HONESTE VIVERE

☎ telefon: +48 22 379 75 40

☎ fax: +48 22 349 26 20

✉ e-mail: kontakt@honestevivere.org

HONESTE VIVERE
FUNDACJA

📍 ul. Amałowicza-Tatara 7,
04474 Warszawa

🌐 www.honestevivere.org

PRAWA OBYWATELSKIE

Prawa obywatelskie to konstytucyjnie zagwarantowane prawa obywatela danego państwa, których celem jest ochrona jego interesów. Prawa obywatelskie są prawami o charakterze publicznym, pozostają bowiem w relacji państwo-obywatel.

W polskiej Konstytucji prawa i obowiązki obywatelskie zapisane zostały w rozdziale II.

OMÓWIENIE WYBRANYCH PRAW OBYWATELSKICH

1. Prawo obywatela polskiego do opieki podczas pobytu za granicą (art. 36 Konstytucji)

Zgodnie z art. 36 Konstytucji:

Podczas pobytu za granicą obywatel polski ma prawo do opieki ze strony Rzeczypospolitej Polskiej.

Istotą tego prawa jest przede wszystkim możliwość żądania opieki państwa w zakresie relacji obywateli polskich z władzami publicznymi innych państw.

Prawo to obejmuje również możliwość żądania opieki polskich organów w sytuacji naruszenia przez obywatela polskiego prawa obcego i sporów toczonych przed obcymi organami władzy publicznej.

Zasadniczo prawo do opieki aktualizuje się, gdy obywatel polski przebywa na terenie państwa obcego, gdy opieka taka jest mu niezbędną z uwagi na zaistniałą sytuację osobistą (np. poważny wypadek lub ciężką chorobę, aresztowanie lub zatrzymanie, akt przemocy, którego ofiarą padł obywatel polski, zgon, konieczność nagłego powrotu obywatela polskiego pozbawionego środków finansowych do Polski albo do państwa zamieszkania).

Prawo do opieki ze strony Rzeczypospolitej Polskiej istnieje niezależnie od charakteru pobytu za granicą (stałego, tymczasowego, legalnego itd.)

Treścią „prawa do opieki” jest stworzenie każdemu obywatelowi takiej sytuacji prawnej i faktycznej, w której władze lub przedstawiciele RP podejmą – w granicach

dopuszczalnych zarówno przez prawo polskie, jak i prawo międzynarodowe – działania służące udzieleniu mu pomocy w każdej sytuacji, w której pomoc ta będzie potrzebna. Artykuł 36 nie specyfikuje, na czym owa opieka czy pomoc mają polegać (tak: Garlicki Leszek (red.), Zubik Marek (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II, wyd. II, Opublikowano: Wyd. Sejmowe 2016).

W pojęciu prawa do opieki w rozumieniu art. 36 Konstytucji mieści się m.in.:

- prawo zastępowania obywateli polskich przed sądami i innymi organami,
- prawo do opieki nad zatrzymanymi, aresztowanymi lub w inny sposób pozbawionymi wolności obywatelami polskimi,
- możliwość udzielenia pomocy finansowej obywatelowi polskiemu na pokrycie kosztów powrotu do kraju.

Jakiej pomocy obywatel RP może oczekiwać od konsula podczas pobytu za granicą?

a) Utrata dokumentu podróży (zagubienie, kradzież, zniszczenie)

W przypadku utraty przez obywatela polskiego paszportu lub dowodu osobistego, na jego wniosek (dostępny w urzędzie konsularnym) konsul, po potwierdzeniu danych i tożsamości, może wydać paszport tymczasowy na powrót do miejsca stałego pobytu.

WAŻNE: wyjeżdżając za granicę warto zabrać ze sobą także kopię dokumentu tożsamości i przechowywać ją w innym miejscu niż oryginał. W przypadku konieczności wyrobienia paszportu tymczasowego kopia taka ułatwi potwierdzenie danych i tożsamości.

b) Pomoc finansowa

Obywatel polski, który podczas pobytu za granicą utracił środki finansowe możesz skorzystać z pomocy najbliższego polskiego urzędu konsularnego. Konsul ułatwi kontakt z krewnymi lub znajomymi, którzy prześlą pieniądze za pośrednictwem banku lub firmy świadczącej tego rodzaju usługi.

W uzasadnionych przypadkach, jeżeli nie ma innych możliwości przekazania pieniędzy, konsul może wypłacić kwotę, jaka zostanie wpłacona przez krewnych lub znajomych na konto Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

W szczególnie uzasadnionych przypadkach konsul może udzielić pomocy finansowej niezbędnej na powrót do Polski najtańszym środkiem transportu, o ile obywatel zobowiąże się pisemnie do zwrotu pomocy po powrocie.

c) Zatrzymanie/aresztowanie

Obywatel polski, który został zatrzymany, aresztowany lub pozbawiony wolności, ma prawo żądać kontaktu z konsulem. Zadaniem konsula jest czuwanie nad tym aby obywatel polski nie był traktowany przez władze miejscowe gorzej niż obywatele innych państw.

Ponadto na wniosek obywatela konsul powiadomi rodzinę o zaistniałej sytuacji, będzie utrzymywać kontakt z obywatelem, uzyska od władz miejscowych i przekaże obywatelowi informację o powodach zatrzymania, procedurze sądowej oraz przewidywanej wysokości grożącej mu kary. Co istotne, konsul nie udziela pomocy prawnej i nie prowadzi spraw zatrzymanych/ aresztowanych. Konsul powinien natomiast udostępnić obywatelowi listę miejscowych adwokatów, aby ten mógł samodzielnie wybrać i zaangażować pełnomocnika do prowadzenia sprawy.

d) Udzielania informacji w sprawach związanych z dochodzeniem praw za granicą

Istotnym elementem opieki konsularnej jest udzielanie informacji w sprawach związanych z dochodzeniem praw za granicą, między innymi w sprawach odszkodowawczych, alimentacyjnych oraz dotyczących prawa do opieki nad dziećmi lub w sprawach pracowniczych. Ważnym działaniem jest nadto przeprowadzanie interwencji na rzecz obrony praw polskich pracowników oraz działań przeciw ich dyskryminacji, zwalczania zjawiska pracy przymusowej i handlu ludźmi.

e) Zaginięcie

W przypadku zaginięcia bliskiej osoby konsul RP poprzez kontakt z miejscowymi władzami pomoże ustalić, czy poszukiwana osoba nie przebywa w szpitalu lub areszcie.

f) Zgon

W przypadku zgonu, konsul za pośrednictwem Urzędu Wojewódzkiego powiadamia rodzinę osoby zmarłej w kraju oraz udziela pomocy w załatwianiu formalności na miejscu. W przypadku decyzji o sprowadzeniu ciała do Polski koszty z tym związane ponosi ubezpieczyciel, a w sytuacji braku ubezpieczenia – rodzina zmarłego. Konsulat nie może sfinansować transportu ciała do Polski.

WAŻNE:

Brak polskiego konsulatu w danym państwie nie oznacza, że polski obywatel jest pozbawiony możliwości uzyskania pomocy. W państwach spoza Unii Europejskiej

obywatel Polski może zwrócić się o pomoc do przedstawicielstw innych państw członkowskich Unii Europejskiej. Placówki dyplomatyczne innych państw Unii Europejskiej są zobowiązane do udzielenia pomocy konsularnej w takim samym zakresie, w jakim pomagają własnym obywatelom. W przypadku utraty lub kradzieży dokumentów konsul unijny, może wydać tymczasowy dokument podróży (Emergency Travel Document - ETD), który umożliwi powrót do miejsca stałego pobytu.

2. Prawo dostępu do służby publicznej (art. 60 Konstytucji).

Zgodnie z art. 60 Konstytucji:

Obywatele polscy korzystający z pełni praw publicznych mają prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach.

Prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach ma charakter prawa politycznego. Zagwarantowanie obywatelom jednakowych zasad dostępu do służby publicznej ma na celu nie tylko umożliwienie ich zatrudnienia, ale również zapewnienia im wpływu na sposób jej działania. (tak: Tuleja Piotr (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. II, Opublikowano: LEX/el. 2021)

Pełnię praw publicznych obywatel polski posiada po ukończeniu 18. roku życia.

Ograniczenie lub pozbawienie praw publicznych może być następstwem:

- ubezwłasnowolnienia,
- orzeczenia przez sąd środka karnego w postaci pozbawienia praw publicznych lub pozbawienia ich orzeczeniem Trybunału Stanu.

Prawo polskie przewiduje również możliwość orzeczenia przez sąd zakazu zajmowania określonych stanowisk, orzeczenia takiego zakazu przez Trybunał Stanu lub orzeczenia przez Trybunał zakazu zajmowania kierowniczych stanowisk, pełnienia określonych funkcji oraz pozbawienia praw wyborczych. Pozbawienie praw publicznych wyłącza obywatela z zakresu podmiotowego art. 60 Konstytucji.

Definicję służby publicznej należy rozumieć szeroko, przyjmując, że określenie to obejmuje wykonywanie trwałych zajęć związanych z realizacją zadań publicznych. Służba oznacza wykonywanie tych zajęć w celu realizacji interesów ponadjednostkowych. Służbą publiczną będzie trwałe wykonywanie wszelkich zajęć związanych bezpośrednio lub tylko pośrednio z realizacją zadań władzy publicznej, wypełnianiem funkcji publicznych oraz/lub zaspokajaniem potrzeb publicznych

(powszechnych, masowych, powtarzalnych) oraz/lub działanie w interesie publicznym bądź dla osiągnięcia celu publicznego.

Jednakowość zasad dostępu do służby publicznej oznacza w szczególności jednakowy dostęp do informacji o naborze oraz o zasadach jego przeprowadzania. Z art. 60 wynika zatem prawo do informacji o wolnych stanowiskach w służbie publicznej, a po stronie organów władzy publicznej obowiązek ogłaszania w odpowiedni sposób stosownych informacji. Z art. 60 wynika też wymóg ogłoszenia zasad naboru na poszczególne stanowiska. Dobrem chronionym jest przejrzystość i jawność reguł określających wymagania, których spełnienia należy oczekiwać od wstępującego do służby publicznej.

Trybunał Konstytucyjny stwierdził nawet, że „podstawowym celem art. 60 Konstytucji jest zapewnienie równości szans dla osób podejmujących starania o pełnienie funkcji w służbie publicznej” (wyrok SK 43/06). Istotny sens przepisu art. 60 polega na zagwarantowaniu obywatelom polskim, spełniającym warunki określone w konstytucji i ustawach, powszechnych i jednakowych możliwości ubiegania się o stanowiska i urzędy w służbie publicznej we wszystkich jej formach organizacyjnych. Oznacza to w szczególności zakaz rezerwowania pewnych stanowisk dla osób związanych z decydentami więzią rodzinną czy przyjacielską (nepotyzm), jak i choćby faworyzowanie takich osób w stosunku do innych kandydatów.

Ustawodawca może formułować dodatkowe kryteria dostępu do służby publicznej, o ile związane są one z istotą i rodzajem zajmowanych stanowisk. Takim uzasadnionym kryterium może być np. zwolnienie ze służby ze względu na prawomocne skazanie funkcjonariusza.

Jak wyjaśnia TK „dostęp do służby publicznej obejmuje (...) nie tylko etap wstąpienia do służby publicznej, ale również etap pozostawania w służbie publicznej aż do jej opuszczenia. Jednakowe zasady, o których mowa w art. 60 Konstytucji, powinny zatem obowiązywać zarówno osoby, które ubiegają się o przyjęcie do służby publicznej, jak i osoby, które w służbie tej pozostają. Gdyby bowiem przyjąć, że do tych ostatnich osób art. 60 Konstytucji nie znajduje zastosowania, to należałoby dojść do wniosku, że prawo dostępu do służby publicznej ma charakter iluzoryczny” (wyrok z 23 stycznia 2014 r., K 51/12).

Do służby publicznej zalicza się m.in. sprawowanie urzędu sędziego, czy wypełnianie funkcji ławnika w sądzie. Pojęcie służby publicznej obejmuje także służbę w urzędach obsługujących naczelne organy państwowe, m.in. kancelariach Sejmu, Senatu, Prezydenta, Krajowej Radzie Radiofonii i Telewizji, Narodowym Banku Polskim,

Najwyższej Izbie Kontroli, biurach Rzecznika Praw Obywatelskich, Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego i Naczelnego Sądu Administracyjnego. Służba publiczna może przybierać postać m.in. służby wojskowej. Gwarancje dostępu do służby publicznej obejmują także m.in. stanowiska w szkolnictwie wszystkich szczebli i publicznych instytutach naukowych.

Przyjęte rozumienie pojęcia „służba publiczna” wyklucza natomiast z niego m.in. wykonywanie zawodów zaufania publicznego np. adwokatów zorganizowanych z mocy prawa w samorząd zawodowy, ponieważ adwokatura nie jest instytucją publiczną (prawa publicznego).

3. Prawo dostępu do informacji publicznej (art. 61)

Zgodnie z art. 61 Konstytucji:

1. Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje również uzyskiwanie informacji o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego, a także innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.
2. Prawo do uzyskiwania informacji obejmuje dostęp do dokumentów oraz wstęp na posiedzenia kolegialnych organów władzy publicznej pochodzących z powszechnych wyborów, z możliwością rejestracji dźwięku lub obrazu.
3. Ograniczenie prawa, o którym mowa w ust. 1 i 2, może nastąpić wyłącznie ze względu na określone w ustawach ochronę wolności i praw innych osób i podmiotów gospodarczych oraz ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa lub ważnego interesu gospodarczego państwa.
4. Tryb udzielania informacji, o których mowa w ust. 1 i 2, określają ustawy, a w odniesieniu do Sejmu i Senatu ich regulaminy.

Prawo do informacji publicznej jest prawem politycznym, warunkującym zasadę jawności działania organów władzy publicznej. Jest ono koniecznym elementem demokracji, gdyż umożliwia obywatelom kontrolowanie rządzących i wywieranie wpływu na politykę państwa. (tak: Tuleja Piotr (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, wyd. II, Opublikowano: LEX/el. 2021).

Prawo do informacji publicznej ma przy tym przyczyniać się do podnoszenia „rzetelności i sprawności” działania instytucji publicznych.

Podmiotami uprawnionymi do korzystania z prawa do informacji publicznej są **obywatele polscy**, jednakże ustawodawca poszerzył zakres podmiotowy tego prawa, przyznając w ustawie o dostępie do informacji publicznej omawiane prawo każdemu (zatem także np. cudzoziemcom).

Od osoby żądającej dostępu do informacji publicznej nie można domagać się wykazania interesu prawnego lub faktycznego w uzyskaniu tej informacji.

Podmiotami zobowiązanymi z tytułu prawa do informacji publicznej są:

- organy władzy publicznej,
- osoby pełniące funkcje publiczne,
- organy samorządu gospodarczego i zawodowego oraz
- inne osoby i jednostki organizacyjne w zakresie, w jakim wykonują zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.

W przypadku organów władzy publicznej, w tym organów samorządu zawodowego i gospodarczego, przedmiot omawianego prawa obejmuje pełny zakres działalności tych podmiotów.

W przypadku osób pełniących funkcje publiczne należy przyjąć, że przedmiotem konstytucyjnego prawa do informacji jest działalność tych osób w zakresie pełnienia funkcji publicznej. Poza zakresem tego prawa pozostaje natomiast zasadniczo działalność prywatna i społeczna wymienionych osób. Ponadto, jeśli chodzi o osobę pełniącą funkcje publiczne, to powinna to być osoba posiadająca pewien zakres kompetencji decyzyjnych w ramach danej instytucji publicznej. Do kategorii tej nie należy zatem pracownik instytucji publicznej, pełniący funkcje czysto usługowe lub techniczne. Przy ustalaniu znaczenia terminu „osoby pełniące funkcje publiczne” pomocnicze znaczenie ma pojęcie „funkcjonariusza publicznego” w kodeksie karnym.

W odniesieniu do podmiotów innych niż organy władzy publicznej i osoby pełniące funkcje publiczne zakres prawa do informacji obejmuje wyłącznie wykonywanie zadań władzy publicznej i gospodarowanie mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.

Informacją publiczną w rozumieniu art. 61 jest informacja o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne, a także informacja o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego oraz innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego informację publiczną definiuje się jako każdą wiadomość wytworzoną przez szeroko rozumiane władze publiczne i osoby pełniące funkcje publiczne lub odnoszącą się do władz publicznych, a także wytworzoną lub odnoszącą się do innych podmiotów wykonujących funkcje publiczne w zakresie wykonywania przez nie zadań władzy publicznej i gospodarowania mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa (zob. TK – P 25/12).

Tak rozumiana informacja publiczna obejmuje informację o funkcjonowaniu instytucji publicznych, istniejących w ich ramach procedur i wyznaczanych zadań, procesie ich realizacji, oraz inwestycjach. Obejmuje ona również informacje o działalności publicznej osób pełniących funkcje publiczne, a zatem o ich działalności wykonywanej w ramach i w bezpośrednim związku z funkcjonowaniem określonej instytucji publicznej, ale również o ich działalności z pogranicza ich życia publicznego i prywatnego (zob. TK – K 17/05).

Realizując prawo do informacji publicznej, obywatel (a w świetle ustawy – każdy) może domagać się udostępnienia mu informacji, o których mowa w art. 61 ust. 1, w żądanej przez siebie formie, oraz zapewnienia dostępu do dokumentów, a także umożliwienia wstępu na posiedzenia kolegialnych organów władzy publicznej pochodzących z wyborów powszechnych oraz umożliwienia rejestracji obrazu i dźwięku. Z uprawnieniami tymi koresponduje spoczywający na podmiotach, o których mowa w art. 61 ust. 1, obowiązek utrwalania za pomocą pisma informacji związanych z ich działalnością, w tym sporządzania stenogramów, protokołów albo materiałów audiowizualnych, i obowiązek ich udostępnienia.

Wskazać należy, że nie wszystkie dokumenty podlegają udostępnieniu obywatelowi korzystającemu z prawa do informacji publicznej. Trybunał Konstytucyjny przyjmuje, że z szerokiego zakresu przedmiotowego informacji publicznej wyłączeniu podlegają „treści zawarte w dokumentach wewnętrznych, rozumiane jako informacje o charakterze roboczym (zapiski, notatki), które zostały utrwalone w formie tradycyjnej lub elektronicznej i stanowią pewien proces myślowy, proces rozważań, etap wypracowywania finalnej koncepcji, przyjęcia ostatecznego stanowiska przez pojedynczego pracownika lub zespół. W ich przypadku można bowiem mówić o pewnym stadium na drodze do wytworzenia informacji publicznej. Od «dokumentów urzędowych» (...) odróżnia się zatem «dokumenty wewnętrzne» służące wprawdzie realizacji jakiegoś zadania publicznego, ale nieprzesadzające o kierunkach działania organu. Dokumenty takie służą wymianie informacji, zgromadzeniu niezbędnych materiałów, uzgadnianiu poglądów i stanowisk. Nie są jednak wyrazem stanowiska organu, wobec czego nie stanowią informacji publicznej” (TK – P 25/12).

Informacja publiczna powinna być udostępniana obywatelom:

- **z inicjatywy podmiotów zobowiązanych do jej udostępnienia** (przez umieszczenie w Biuletynie Informacji Publicznej i na stronie internetowej instytucji publicznej lub wywieszenie i wyłożenie w miejscach ogólnie dostępnych). Podmioty zobowiązane zapewnić dostęp do znajdujących się w ich posiadaniu informacji publicznych obowiązane są pewne ich rodzaje podawać do wiadomości publicznej z urzędu, nie czekając na wnioski zainteresowanych obywateli (np. informacje o przetargach publicznych, wakatach do obsadzenia w korpusie służby cywilnej, nowo wydanych aktach prawa lokalnego)

albo

- **na wniosek osób zainteresowanych**. Wniosek ten jest wolny od opłat, choć ustawodawca dopuścił możliwość obciążenia wnioskodawcy opłatą pokrywającą koszty związane ze wskazanym sposobem udostępnienia lub koniecznością przekształcenia informacji w formę wskazaną. Dostęp do dokumentów oznacza prawo wglądu do nich, ale nie jest tożsamy z prawem domagania się od zobowiązanego podmiotu sporządzenia i dostarczenia wnioskodawcy nieodpłatnie kopii dokumentu. Dopuszczalne jest zatem pobieranie opłaty, w rozsądnej wysokości, tzn. odpowiadającej rzeczywistym kosztom sporządzenia kopii dokumentu. W żadnym razie opłata nie może stanowić zapory uniemożliwiającej obywatelom faktyczny dostęp do informacji, jak również nie może rażąco różnicować tego dostępu w zależności od statusu materialnego wnioskodawców.

Informację jako wiadomość o działalności organów władzy publicznej należy odróżniać od jej źródła (nośnika). Źródła wymienione w art. 61 ust. 2, tj. dokumenty, obserwacja uczestników posiedzeń, zarejestrowany dźwięk i obraz posiedzenia nie wyczerpują wszystkich sposobów uzyskania informacji publicznej. O ile jednak sama informacja jest dobrem o charakterze niematerialnym, o tyle fakt jej umieszczenia na materialnym nośniku pociąga za sobą trudności w określeniu praw podmiotowych do niej, zwłaszcza gdy jest to informacja przetworzona i gdy poszukuje się dostępu w celu jej upowszechnienia. Informacja przetworzona to taka, do której powstania konieczny był dodatkowy wkład pracy myślowej personelu danego urzędu. **Dlatego dostęp do informacji przetworzonej jest zagwarantowany ustawowo tylko wówczas, gdy uzasadnia to interes publiczny, a nie samo tylko zainteresowanie wnioskodawcy.**

Pośród form uzyskiwania informacji publicznych konstytucja, zaraz po dostępie do dokumentów, wymienia wstęp na posiedzenia niektórych organów władzy publicznej. Wstęp na posiedzenie z możliwością nie tylko przysłuchiwania się obradom, ale przy tym rejestrowania dźwięku i obrazu ma tym większe znaczenie, że dostęp do

urzędowej dokumentacji tych posiedzeń (protokołów) może być ograniczony, jeżeli zaistnieją ku temu ustawowo przewidziane przesłanki.

Prawo do informacji publicznej może zostać ograniczone wyłącznie ze względu na określone w ustawach ochronę wolności i praw innych osób i podmiotów gospodarczych oraz ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa lub ważnego interesu gospodarczego państwa. Istotne ograniczenie omawianego prawa na szczeblu ustawowym wprowadza art. 5 ust. 2 ustawy z 06.09.2001 r. o dostępie do informacji publicznej, zgodnie z którym prawo to podlega ograniczeniu ze względu na prywatność osoby fizycznej lub tajemnicę przedsiębiorcy, przy czym ograniczenie to nie dotyczy informacji o osobach pełniących funkcje publiczne, mających związek z pełnieniem tych funkcji, w tym o warunkach powierzenia i wykonywania funkcji, oraz przypadku, gdy osoba fizyczna lub przedsiębiorca rezygnują z przysługującego im prawa.

Osobny przypadek stanowi ograniczenie prawa do informacji publicznej w sytuacjach szczególnych zagrożeń. Konstytucja dopuszcza takie ograniczenia na czas stanu wojennego i wyjątkowego, nie wymieniając omawianego tutaj prawa w brzmieniu art. 233 ust. 1 oraz nie dopuszcza, na czas stanu klęski żywiołowej, nie wymieniając tego prawa w brzmieniu przepisu art. 233 ust. 3.

OBOWIĄZKI OBYWATELSKIE

Obowiązki obywatelskie to konstytucyjnie ustalone zakazy lub nakazy kierowane do obywateli danego państwa.

OMÓWIENIE WYBRANYCH OBOWIĄZKÓW OBYWATELSKICH

1. Obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej (art. 83)

Zgodnie z art. 83 Konstytucji:

Każdy ma obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej.

Obowiązek przestrzegania prawa jest jednym z koniecznych warunków funkcjonowania demokratycznego państwa prawnego. Obowiązek ten obejmuje akty prawa powszechnie obowiązującego, tj. Konstytucję, ratyfikowane umowy międzynarodowe, prawo unijne, ustawy, rozporządzenia z mocą ustawy, rozporządzenia oraz akty prawa miejscowego.

Obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej ma charakter powszechny. Cięży on na osobach fizycznych (obywatelach, cudzoziemcach, bezpaństwowcach) oraz osobach prawnych i jednostkach organizacyjnych niemających osobowości prawnej. Chodzi o podmioty znajdujące się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, a zatem o wszystkich, którzy przebywają na terenie państwa polskiego, a jeśli chodzi o obywateli polskich – również poza granicami tego państwa.

Obowiązek przestrzegania prawa, rozumiany jako działanie na podstawie prawa i w jego granicach, spoczywa również na organach władzy publicznej, jednak jego źródłem jest już art. 7 Konstytucji.

W państwach demokratycznych przyjmuje się domniemanie powszechnej znajomości prawa. Nieznajomość prawa nie może uzasadniać jego nieprzebrzegania, co wyraża słynna rzymska paremia „Ignorantia iuris nocet” („Nieznajomość prawa szkodzi”). W związku z tym nie można powoływać się na nieznajomość prawa dla uzasadnienia własnych działań albo zaniechań.

Trybunał Konstytucyjny stoi na stanowisku, że „obowiązek poszanowania i przestrzegania prawa powszechnie obowiązującego ciąży na obywatelach tak długo, jak długo prawo to nie utraciło mocy obowiązującej z punktu widzenia kształtowania ich indywidualnych i konkretnych praw i obowiązków. Nie mogą oni zatem odmawiać jego przestrzegania (np. zapłaty podatków w terminach ich wymagalności) tylko ze względu na powzięcie wątpliwości co do konstytucyjności przepisu” (TK – P 7/00).

2. Obowiązek ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych (art. 84)

Zgodnie z art. 84 Konstytucji:

Każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, określonych w ustawie.

Obowiązek ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, spoczywa na każdym, kto znajduje się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej. Każdy bowiem, kto pozostaje pod opieką prawną państwa polskiego i korzysta z praw i wolności gwarantowanych w Konstytucji, zobowiązany jest do partycypowania w kosztach utrzymania tego państwa. Dlatego też obowiązek ten ma charakter powszechny, bowiem spoczywa nie tylko na obywatelach polskich, ale również na cudzoziemcach i bezpaństwowcach, a także na osobach prawnych, które w Rzeczypospolitej Polskiej mają swoją siedzibę lub miejsce prowadzonej działalności.

Jedynym obowiązkiem skonkretyzowanym na gruncie art. 84 jest obowiązek

podatkowy, który wiąże się z tzw. władztwem daninowym państwa, czyli władzą stanowienia w drodze ustaw danin publicznych, w tym podatków, oraz władzą ich pobierania (ściągnięcia). Podatki to stałe i podstawowe źródło utrzymania państwa, bez których nie może ono funkcjonować i realizować powierzonych mu zadań.

Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie podkreślał w swym orzecznictwie, że przepisy regulujące problematykę danin publicznych muszą być zgodne z całokształtem obowiązujących norm i zasad konstytucyjnych. Nie mogą prowadzić do naruszenia wartości objętych ochroną konstytucyjną. W szczególności nie mogą kształtować obowiązku podatkowego w taki sposób, że stałby się on instrumentem konfiskaty mienia (zob. TK – K 18/98, K 27/98, K 26/97).

Ustawodawca powinien dbać o to, aby ustanowiony system podatkowy zapewniał państwu systematyczne dochody umożliwiające realizację założonych wydatków, a jednocześnie wpływał na gospodarcze, socjalne i społeczne zachowania podatników (zob. TK – K 12/94).

3. Obowiązek obrony Ojczyzny (art. 85)

Zgodnie z art. 85 Konstytucji:

1. Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny.
2. Zakres obowiązku służby wojskowej określa ustawa.
3. Obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie.

Obowiązek obrony Ojczyzny spoczywa wyłącznie na obywatelach polskich, bowiem są oni powiązani z państwem szczególnym węzłem prawnym, jakim jest obywatelstwo. Uzasadnia ono obustronne prawa i obowiązki, w tym również obustronną odpowiedzialność i troskę.

Obowiązek obrony Ojczyzny, spoczywający na wszystkich obywatelach polskich, jest skorelowany z obowiązkiem stania na straży niepodległości i nienaruszalności terytorium Rzeczypospolitej (art. 5 Konstytucji). Jest on realizowany w pierwszej kolejności za pomocą Sił Zbrojnych RP, które – zgodnie z art. 26 ust. 1 – służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic.

Artykuł 85 Konstytucji wskazuje tylko dwie formy realizacji obowiązku obrony Ojczyzny, tj.:

- służba wojskowa - obowiązek ten może być realizowany w formie zasadniczej lub zawodowej służby wojskowej;
- służba zastępcza - powinna ona być zapewniona każdemu obywatelowi, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej. Obowiązek wykazania, że służba wojskowa byłaby niezgodna z posiadanymi przekonaniem religijnymi lub wyznawanymi zasadami moralnymi, spoczywa na obywatelu, który ubiega się o realizację obowiązku obrony Ojczyzny w formie służby zastępczej.

Trybunał Konstytucyjny podkreśla w swoim orzecznictwie, że „Zapewnienie bezpieczeństwa kraju stanowi jeden z zasadniczych obowiązków obywateli, co wynika już z art. 1 Konstytucji, zgodnie z którym Polska jest «dobrem wspólnym wszystkich obywateli». Troska o to wspólne dobro oznacza konieczność ponoszenia takich obowiązków przez obywateli, zarówno pośrednio, jak i bezpośrednio, które są niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa państwa. W ramach katalogu tych obowiązków mieści się nie tylko konieczność ponoszenia określonych ciężarów w razie zagrożenia niepodległości (bezpośredniego zagrożenia zewnętrznego w razie wojny lub agresji zbrojnej bez jej wypowiedzenia), lecz również ograniczeń, które są uzasadnione w czasie pokoju dla zapewnienia właściwego funkcjonowania Sił Zbrojnych” (TK – K 37/02).